

A székely eredetkutatás mérlege

Szegeden hagyománya van a székely történet kutatásának. Ezt az első világháború után Kolozsvárról oda áttelepedett magyar egyetem tudós professzora, Szádeczky-Kardos Lajos alapozta meg. Kővári László, Jakab Elek és Szabó Károly mellett a múlt század második felében és századunk elején ő volt a székely történelem egyik legjobb ismerője, kutatója. Folytatta a Szabó Károly által megkezdett *Székely oklevéltár* kiadását, Jakab Elekkel együtt írta meg az *Udvarhely vármegye története a legrégebb időktől 1849-ig* című alapos monográfiát, és ő adta ki a mai napig is legjobb összefoglalót a székely történelemről *A székely nemzet története és alkotmánya* címmel 1927-ben.

Halála után, de mindenek fölött a második világháború után úgy tűnt, hogy a Magyarországon akkor nem kívánatos témaként kezelt székely történelem kutatása Szegeden is megszakítja a folytonosságot. Hogy ez nem egészen így történt, abban nagy érdeme volt a Tisza-parti városban felkarolt, a középkori magyar történelem kutatását serkentő központnak. Az új központ élén két neves szegedi professzor: Kristó Gyula és Makk Ferenc állott. Érthető, hogy ezek után Szeged lett a székely történelemkutatás egyik erős bázisa az anyaországban. Az itteni iskola fiatalabb nemzedéke fordult a székely történelem kora-középkori és legújabbkori kérdései felé a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején.

Az már természetes volt, hogy a székely eredet csaknem másfél évszázados múltra visszatekintő kutatása újra homlokterbe került.

A kérdés közismert tudósai Györffy György középkorász és Benkő Loránd nyelvész rendszeresen közölt mindig érdeklődő és alapos tanulmányokat. Hozzájuk csatlakozott Bóna István, Benkő Elek és a szegedi Kordé Zoltán.

Nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy ugyancsak Szegeden jelent meg 1993-ban az itt indult új történelmi folyóirat, az *Aetas* székely különszáma. Több tanulmány próbálta felmérni azt is, hogy hol tart ma a tudomány a székelyek eredetéről, abban az összefüggésben, hogy mit lehet(ne) ma mondani újat, hol van a megoldás nyitja a sokat vitatott kérdésben. Az ilyen irányú tanulmányok közé tartozott a Kordé Zoltáné is, amelyről annak idején *A Hét* hasábjain beszámoltunk.

Ujabbán Kristó Gyula külön könyvet szentelt a kérdésnek *A székelyek eredetéről* címmel. Ha Kordé Zoltán a kérdést az elméletek (hunelmélet, „kettős honfoglalás”, a magyar eredet és csatlakozott katonai segédnép) összefüggésben járta körül, ezzel szemben Kristó professzor a szempontok (etimológiai, néptörténelmi, társadalomtörténelmi, régészeti, nyelvjárási és névtani, valamint egyház- és településtörténelmi) és a felhasználható források oldaláról közelíti meg azt. Az említett hat szempont után rögzíti végkövetkeztetését. Ezt rögzít ide is jegyzem: „*Török eredet nélkül egyáltalán nem lettek volna székelyek, magyar eredet nélkül viszont semmiképpen sem lennének ma székelyek*”.

A mondat persze magyarázatra szorul, mert Kristó Gyula professzor, a szempontok vizsgálata után, úgy véli, hogy az eredet kérdése csupán abban áll: „*idegenek-e (törökök-e) avagy magyarok*” eredetükben a székelyek. Válasz: a székelyek egy kis csoportja eredetében a magyarokhoz csatlakozott török nyelvű volt, ám korán elmagyarosodott mind nyelvben, mind pedig etnikumában. „A 14. században a székelyek nevet viselő népesség nagyobbik – talán túlnyomó – része már mindenféle értelmezés szerint magyar.”

Megpróbáljuk – persze helyszűke miatt vázlatosan – összefoglalni, hogy miként jutott a szerző a fenti következtetésre. A név legkorábbi előfordulását vizsgálva Kristó Gyula már az etimológiai szempont vizsgálata elején leszögezi: „*a székelyek mint embercsoport neve a kútfőkben kivétel nélkül csakis népnevek társaságában fordul elő*”. Szerinte a *székelyek* név a volgai, tehát nyugati türk bolgárokból kiszakadt törzse nevéből vezethető le.

A néptörténelmi szempont vizsgálatában a szerző először azt a három eltérő és sajátos mozzanatot emeli ki, amely a székelyek esetében a magyaroktól eltérő népcsoportra utal. Ezek: az *adózás*, a *rovásírás* és az *Attila-hagyomány*. A három elem bemutatása kapcsán

* Kristó Gyula: *A székelyek eredetéről*. Szeged 1996. 170 oldal. Megjelent az ugyancsak Kristó Gyula szerkesztette *Szeged Középkortörténelmi Könyvtár* című sorozat 10. köteteként.

jelzi, hogy a székelyek a volgai bolgárokból kivált és a magyarokhoz csatlakozott népelem. Kizárja ezek után, hogy a *székely* név foglalkozásnévből alakult volna át népnévvé. Kristó Gyula szerint a székelyek a 9. században – talán annak első felében – csatlakoztak a magyarokhoz és így a csatlakozott népek csoportjába tartoztak; eredeti származásuk és nyelvük a török. Száz évvel a csatlakozás után kétnyelvűek már.

A székelyek tehát Kristó professzor szerint a kavarokkal együtt „a magyarokhoz csatlakozott katonai segédnép volt”. Ebben a minőségükben a királyi hadat az előnyomuláskor megelőzték, visszavonuláskor megkövették.

A társadalomtörténelmi szempontra vonatkozó információkat vizsgálva a szerző úgy véli, hogy „a kavarok az *egyetlen* magyar csatlakozott segédnépi szervezet népességének összefoglaló neve volt”. Így szerinte a kazárok közül kivált kavarok, akik ugyancsak a honfoglalást megelőzően (a 9. század közepén) csatlakoztak a magyarokhoz, magukban foglalhatták a székelyeket is. Nem kizárt, hogy a három kavar törzs egyikét, vagy az egyik törzs részét alkották. Lélekszámukat a mintegy százezer főt kitevő honfoglaló magyarság keretében „legalább öt-, legfeljebb tízezer főben állapíthatjuk meg, és csaknem két évszázadon át a „kavarok részeként a magyarok katonai segédnépei számára megszervezett politikai képződményben éltek”. Feltehetően eredetileg a nyelvük a török volt, de a csatlakozásuktól számított egy évszázad alatt, tehát a 10. század közepére már kétnyelvűekké váltak, azaz tudtak magyarul is. Eredendően lovasnomádok, sajátos adózásuk az ökörsütés, amit a királlyal szemben (koronázáskor, házasságakor és első fia születésekor) róttak le. A magyar nomádállam határvédő szerepet betöltő, csatlakozott segédnépeként a peremvidékre telepítették le őket. Kristó Gyula kiemeli, hogy szó sem lehetett „intenzív, erőszakos fejedelmi (illetve királyi) telepítésről”, de bizonyos részüket mégis érintette.

Ismeretlen szerinte, hogy a 10. században a székelyek hol éltek, de annyi állítható, hogy „az akkori magyar szállásterület peremén”, azaz Biharban, Ugocsában, Baranyában és Pozsony környékén.

Az erdélyi székelyek középkori társadalomtörténelmi sajátosságait Kristó professzor a következő hat jellemző mozzanatban összegezi: 1. az ökörsütés, 2. a nemzetiségi, nemek és ágak szerinti társadalomszerkezete megelőzte a 14. század elejétől kialakuló székszerkezetet, 3. megszállásuk „nemenként és áganként történt” és a kezdeti ági földközösséget a falvak szerinti földközösség váltotta fel, 4. nemzeti szervezetiük és a földközösség megakadályozta a 13-14. században a magánbirtok kialakulását, ami az irtásföldekkel egyidejűleg vette kezdetét, 5. eredetileg mindenki szabad volt, és a bíraskodást és hadvezetést a közösség választotta tisztségviselők látták el, de az 1235-től megjelenő székely ispánt a király nevezte ki, „sohasem a székelyek közül”, 6. a hadi kötelezettség teljesítése.

A szerző szükségesnek látja kifejezni álláspontját a „székely eredetkérdés” velejéről, arról nevezetesen, hogy a magyarokkal való egyezések vagy különbözőségek a döntőek. Szerinte „kiindulópontul csakis az egyezések szolgálhatnak a *székely* név és a székelyekkel elválaszthatatlanul összefonódott katonáskodás. A választ ott kell meglelnünk: miért és hogyan »romlott el« az Erdélyen kívüli székelyek hajdani szabadsága, illetve ugyancsak mi okból és miképpen őrződött meg az Erdélybe került székelyeké?”

Kristó Gyula ezek után tér ki a kérdésre, hogy mit mondanak a régészeti leletek a székelyek megtelepedéséről és mennyire illetékesek az etnikai azonosításra. Itt elsősorban Benkő Elek keresztúrszéki kutatásaira épít. A kérdésre, hogy honnan kerültek a székelyek a Székelyföldre, a szerző mindenek fölött a nyelvjárásban és névtanban keresi a választ. A magyar nyelvtudomány azt a megállapítást emeli ki, hogy „a Székelyföldnek nincs egyetlen egységes nyelvjárása, hanem a Kárpát-medence különböző nyelvjárásaival mutat rokonságot”. A továbbiakban Benkő Loránd közismert nyelvész professzor megállapításait követi a székelyföldi nyelvjárások kapcsolatairól az egész magyar nyelvjárások rendszerében. Benkő Loránd pedig nyelvjárástörténelmi alapon kimutatta, hogy „a székelység eredetileg nem volt egységes, hanem különféle nyelvi csoportokból verbuválódott”. Ebből és a Székelyföld hely- és személyneveinek vizsgálatából Benkő Loránd azt

a következtetést vonta le, hogy a „törökségnek és a székelységnek egymáshoz nyelvileg és etnikailag csupán annyi közük van, amennyi a magyarság egészének... A székelység nem török fajú nép.”

Noha Kristó Gyula elvitatja Benkő Loránd végkövetkeztetését és a székelyek nyelvéről újra megemlíti, hogy szerinte a 9. század dereka és a 12. század eleje között eltelt két és fél század alatt a székelyek nyelvet cseréltek, vagyis eredeti török nyelvüket a magyar váltotta fel. Kristó Gyulával együtt kiemelik, részünkről még hangsúlyozottabban, hogy a következtetés, miszerint a székelyek eredeti nyelve és etnikuma török volt, a nyelvcserevel együtt a tudományos hipotézis szintjén mozog.

Ez nem zárja ki a megállapítást, hogy a székelyek nem voltak Erdély őslakói, hanem bevándorlás révén lettek itt végleges hazát. Letelepülésükön itt gyér szláv lakosságot találtak, de semmi nyoma sincs annak, hogy az őslakosság a Székelyföldön román lett volna, amit a román történészek és (részben a) nyelvészek állítanak, ám bizonyítékok hiányában.

Az egyház- és településtörténet kapcsán Kristó Gyula kiemeli, hogy „a magyarok és székelyek közti választóvonalak gyors leomlásához döntően járult hozzá az, hogy a székelyek eredendően pogányok voltak; s ugyanúgy keresztény térítés eredményeképpen jutottak vallásukhoz, mint a magyarok”. A székelyek szerinte „pontosan úgy s talán pontosan akkor lettek keresztények, mint a magyarok”. Érvei között első helyen említi a keresztény nevek (István, Domokos, Miklós, Jakab, János, György stb.) gyakoriságát. Utána idézi Benkő Loránd figyelemkeltő megfigyelését, hogy „a György, Lázár, Imre, Benedek, Tamás, Domokos típusú vezetéknevek Csík- és Kézdiszék névanyagának jó hatvan százalékát teszik ki”, ami jellemző Magyarország délnyugati részére is! Kristó Gyula szerint összekötő kapocs a nyugati magyar és a székely „a templomcímekből alakult falunévek gyakorisága”. Tanulságos e szempontból az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékekben előforduló 165 székelyföldi falunév felsorolása. Az itteni falvak túlnyomó része magyar eredetű nevet visel, nem kevés még a szláv, de elenyésző a török eredetű falunév.

Noha Szűcs Jenő a nyolcvanas évek elején úgy vélekedett, hogy a székelyek eredete a soha ki nem bogozzható kérdések közé tartozik, Kristó Gyula szerint időnként szükséges az eredmények „kritikai ártóztatása” és a továbblépés útjainak kijelölése. Ezt a munkát végezte most el Kristó Gyula. Tudja jól, hogy „végleges megoldásról” szó sem lehet, ám bűvárkodásai alapján kifejti véleményét. Kerülte, hogy írása polemikus élt öltön. Azzal is számolt, hogy a részletesebben elemzett hat szempont mellett figyelmet érdemelnek az embertani, művészettörténelmi és néprajzi szempontok, s tegyük még hozzá: a folklór is.

Írásunkban nem térünk ki azokra a pontokra, ahol kételyeink lennének (például a kétnyelviség és a nyelvcsere). Az ismertetést tartottuk fontosabbnak, hogy felkeltjük az olvasók figyelmét, és arra ösztönözzünk, hogy minél többen vegyék kézbe az egész magyar történelmünk egyik legvitatottabb s egyben legérdekesítőbb kérdéséről szóló összegezést.

Befejezésül álljon itt ismételtén Kristó Gyula végkövetkeztetése: a székelyek eredetükben a 9. század első felében a magyarokhoz csatlakozott török ajkú nép volt, nevük a volgai bolgárok egyik törzseként említett *eszél, eszkel* névből vezethető le. Őshazájukból hozták magukkal az Attila népe hiedelmeit és a rovásírást, a katonai segédnép szerepét töltötték be, s mint ilyenek a 10. század második felében a magyar nomádállam nyugati, de meglehet keleti határain is teljesítettek szolgálatot. Már a 10. században kétnyelvűek, a magyarokkal együtt tértek át a kereszténységre, és valószínűleg már a 11. században teljesen áttértek a magyar nyelvre, hosszú időn át nemzetiségi társadalomban éltek, és megőrizték szabadságukat. Közéjük éppen ezért jelentős számú magyar állott. A 11. század második felétől elkezdődött az ország nyugati, délnyugati részéről az állandó támadásnak kitett keleti részekre való vándorlásuk. Bihar, Szabolcs és Ugocsa (talán Arad is) a következő állomás, ahonnan útjuk a későbbi Szászföldön vezetett előbb Telegdiszékbe (Udvarhelyszékre). Kristó Gyula szerint nyitott kérdés, hogy kiváltságlevelet kaptak-e valamelyik királytól. Igazán szabad néppé a székelyek Erdélyben lettek, éppen katonai szolgálatukból kifolyólag. Nevük a szabadsággal lett egyenértékű. A Székelyföldre szilárd falukeretek között települtek le, s számuk a 14. század harmincas éveiben 25–28 ezer lehetett. A tagadhatatlan tények és feltevések közötti székely eredet és kora-középkori történet érdekfeszítő összegezését kapja, aki Kristó Gyula könyvét veszi kezébe. Megérdemli.